

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІМПЕРАТИВА МОДЕРНІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ВАЛЮТНО- ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

ПЕЛЬО Анна Богданівна - молодший науковий співробітник, аспірант Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

УДК 339.72+004.738.5

Стаття посвячена дослідженню ролі інформаційно – комунікаційних технологій в розвитку мирової валютно-фінансової системи. Ключовою тенденцією сучасного світу є інформатизація, і як наслідок переход економіки в нову сферу функціонування – кіберпространство.

В статті проаналізовано сучасне становище ІТ, рівень розвитку електронних платіжних систем, а також наслідки, до яких призводить віртуалізація економічних реалій.

Ключові слова: інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології, світова валютно-фінансова система, фіктивний капітал.

Постановка проблеми

Інформатизація суспільства та інноваційний розвиток продуктивних сил зумовили якісні зміни у функціонуванні національних економік як упорядкованих систем господарювання. Особливої уваги потребує запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у світовий фінансовий простір, а також його наслідки для світового господарства загалом. Конвергенція фінансів з інфокомунікативними технологіями окрім розвитку інфраструктури фінансового ринку (електронні гроші, електронні платіжні системи, електронні торговельні системи, віртуальні банки, великі бізнес-портали, веб-сайти фондових та валютних бірж, брокерських, інвестиційних, комерційних компаній, тощо), що, у свою чергу, зумов-

лює швидкий доступ та безперервне функціонування, має ще й негативні аспекти, до яких можна віднести зростання спекуляцій, капіталізацію фіктивного капіталу, використання похідних фінансових інструментів з метою отримання прибутку. Тому нагальним питанням постає потреба у розгляді сучасних особливостей функціонування віртуалізованого світового фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання розвитку світового фінансового середовища перебувають у центрі уваги багатьох науковців як вітчизняних, так і закордонних, зокрема М. Швайки [2], О. Сльозко, В., Кравчук, Д. Науменко, А.Глибовець [4] та ін.

Крім того, є низка досліджень, присвячених факторам формування електронного фінансового ринку, які розглядали українські вчені Морозов А.С., Турський В.В. [1], а також В. В. Крюкова, А. А. Шутікова [11] – російські вчені. Проте питання функціонування світової валютно-фінансової системи в умовах ІТК-фінансової конвергенції та її наслідків ще мало вивчено і потребує подальшого дослідження.

Мета статті проаналізувати сучасний стан розвитку та особливості функціонування світової валютно-фінансової системи, зважаючи на бурхливе використання ІТ у всіх галузях економіки.

Основні результати дослідження

Виникнення нових телекомунікаційних та цифрових технологій зумовлює віртуалізацію економічних реалій, виділяючи інформативну складову світової економіки та валютно-фінансових відносин зокрема. Інноваційна фаза розвитку інформаційного суспільства спричиняє еволюцію форм грошей, виділяючи їх кредитно-інформаційну природу.

Новий вигляд сучасної світової валютної системи зумовлений двома головними змінами, а саме: по-перше, гроші повністю відокремилися від матеріального носія, спричиняючи дестафацію грошових одиниць, тобто зникнення внутрішньої вартості; по-друге, потужні інформаційні та телекомунікаційні технології дозволяють об'єднати грошові системи різних країн у єдину глобальну фінансову систему, що не визнає кордонів. Виділяється інформаційна природа грошей, яка перш за все проявляється у власне інформації про те, що одна річ еквівалентна іншій, і, по суті проявляється у передачі інформації між економічними суб'єктами про індивідуальні заборгованості членів суспільства. Гроші як засіб обігу являють собою певний передавач інформації від одного суб'єкта товарних відносин до іншого. Гроші як засіб платежу – це надання інформації про заборгованість між суб'єктами кредитних відносин. Крім того, кредитно-інформаційна природа грошей виявляється у формі їх сучасного існування, а саме як знаки вартості, що номіновані у кіберпросторі.

Основними рушійними силами у зміні форм грошей є розвиток господарських відносин та технологій. Коли виробничі та товарно-обмінні відносини починають обмежуватися вартістю грошового товару, або транзакційними витратами, відбувається заміна мірила грошової вартості та надання йому якісно нового статусу, що на кожному етапі розвитку об'єктивно обмежується інформаційно-технологічним рівнем суспільства [1].

Використання дорогоцінних металів спочатку у якості засобу платежу (у вигляді монет), а згодом як засобу збереження вартості гарантувало стійкість фінансової сис-

тем. Поява золотого стандарту була зумовлена необхідністю врегулювання фінансових відносин між країнами, встановлення єдиного еквівалента у міжнародних розрахунках. Золото юридично визнавалось єдиною формою світових грошей починаючи з Паризької конференції 1867 року. Починаючи уже з Бреттон-Вудських домовленостей 1945 р., поряд із золотом роль світових грошей почав виконувати долар США із золотим вмістом 35 доларів за одну тройську унцію, а всі інші валюти прикріплювались до нього. Система фіксованих валютно-обмінних курсів забезпечувала стійкість міжнародної валютно-фінансової системи, доки грошова одиниця США могла виконувати функцію світової резервної валюти і здійснювати обмін доларів на золото. Та після вимог Шарля де Голя виконати свої зобов'язання, США в односторонньому порядку припинили обмін. На зміну фіксованих валютних курсів прийшла система плаваючих курсів, яка юридично закріплювалася Ямайською конференцією 1976 р. Роль загального еквівалента почали виконувати кредитні форми грошей: банкноти, чеки тощо [2, с.8]. Сучасні кредитні гроші позбавлені внутрішньої вартості, оскільки їх внутрішня вартість на даному етапі суспільно-історичного розвитку почала гальмувати виробничі та товарно-обмінні відносини.

У сучасному суспільстві використання нового виду грошей – електронних, демонструє розвиненість інформаційного суспільства. Комп'ютеризація, широке використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, Інтернет призводять до глобальної віртуалізації сучасної світової цивілізації. Економічний аспект віртуалізації проявляється у розвитку ринків на основі інформаційних технологій. Товарно-обмінні, фінансові відносини переходять у кіберпростір.

Електронні гроші як результат віртуалізації фінансового простору згідно із визначення постанови Правління Національного банку України від 25.06.2008 року № 172 – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента [3]. Ви-

пуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки.

Концептуально, електронні гроші – це різновид так званих «фідучіарних» грошей, як і практично всі існуючі зараз гроші, які мають вищезгадані відповідні характеристики. Вони є зобов'язаннями емітента, випущеними з метою розрахунків, але при цьому не мають власної внутрішньої вартості (на відміну від, наприклад, монет, вироблених із дорогоцінних металів). Фідучіарні гроші (від лат. «fiat» – декрет, наказ) – це гроші, які не мають власної внутрішньої вартості, або вона неспівмірна із їх визначеним номіналом. Такі гроші приймаються, оскільки економічні агенти впевнені, що вони зможуть їх використовувати для подальших розрахунків і гроші зберігатимуть свою вартість протягом певного часу. Це може відбуватись за рахунок довіри до емітента, а також, можливо, правового примусу з боку держави, що визнає такі гроші єдиним законним засобом платежу на своїй території. У даний час всі національні валюти є фідучіарними, включаючи долар США, євро та інші резервні валюти [4].

Сьогодні не існує єдиної класифікації систем електронних грошей, проте можна виділити основні типи носія грошової вартості. Відповідно до цього існують card-based e-money – грошова вартість збережена на спеціальному пристрої (наприклад, на чіпі, вбудованому в смарт-карту), що одночасно використовується для здійснення платежів, та software-based e-money – грошова вартість збережена на основі програм, електронні гроші зберігаються на накопичувачах інформації у формі файлів бази даних/масиву інформації. У цьому випадку, при здійсненні транзакції запит до оператора електронних грошей є обов'язковим для завершення операції.

Електронні гроші орієнтовані на електронну економіку та завжди пов'язані з певною платіжною системою, яка виступає їх емітентом та яка сама виступає їх екваєром або підписує договір еквайрингу з іншими компаніями.

Екваєр (англ. acquirer) – банк або компанія, що здійснює весь спектр операцій із взаємодії з банкоматами, POS-терміналами,

точками обслуговування карток в торговельно-сервісній мережі. При отриманні даних про проведені операції в мережі, еквайєр направляє їх в систему для проведення розрахунків. Екваєр відповідає за відшкодування коштів торговим точкам, в яких здійснювались розрахунки, проводилися покупки або оплачувались послуги за допомогою карт [5].

Розвиненість ІТ сфери (ІТ – інформаційні технології, або ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології) виступає підґрунтям інформатизації суспільства та розвитку електронної економіки, електронних платіжних систем. Згідно з даними звіту Міжнародного Союзу Електрозв'язку (МСЕ) ООН «Вимірювання інформаційного суспільства» 2013 р. лідерами з розвитку та використання ІТ є Південна Корея, Швеція, Ісландія. У Південній Кореї частка готівкової маси взагалі не перевищує 2%, у Швеції вона становить лише 3%, в США – 7%, а в середньому по ЄС – близько 9%. Навіть у сусідній Росії «паперові» гроші у загальному обороті досягають 25%. Що стосується України, то 60% розрахунків в нашій країні все ще проходить «кешем», хоча є країни, де цей показник у 30 разів менше [6]. Проте Україна демонструє позитивну динаміку розвитку ІТ сфери. Так, за даними Держстату України, за I півріччя 2013 року частка сфери ІТ у ВВП склала 1,8%, у порівнянні з 1,6% у I півріччі 2012 року.

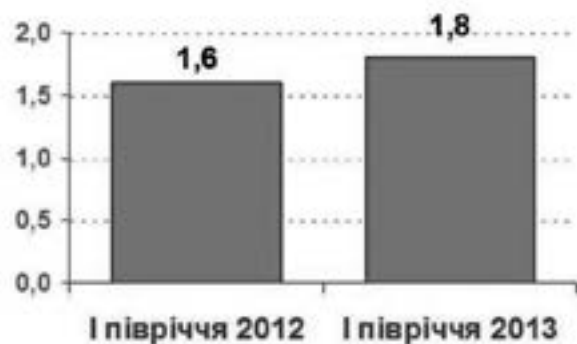

Рис. 1. Частка ІТ сфери у ВВП України
Джерело: Звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації [7]

Крім того, обсяги капітальних інвестицій за видами економічної діяльності

«Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг» та «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції» становили у III кварталі 2013 року відповідно 187,5 млн. грн. та 55,5 млн. грн., що становить 0,2% та відповідно 0,2% від загального обсягу капітальних інвестицій. За 9 місяців 2013 року наведені вище показники склали 450,7 млн. грн. та 161,9 млн. грн. відповідно.

Що стосується ринку електронних грошей в Європейському Союзі, то варто зазначити, що він розвивається не так швидко, як очікувалося. Загальна емісія електронних грошей в ЄС досягла лише 2,7 млрд. євро (станом на травень 2012 року), що складає лише близько 1% від загальної кількості готівкових коштів у обігу.

Якщо оцінювати кількість емітованих електронних грошей в Єврозоні за їх типами, то їх переважну більшість – біля 65% – реалізовано на основі електронних запам'ятовуючих пристроїв (головним чином, смарт-карт), що не є випадковим, оскільки історично європейські країни мають добре розвинену інфраструктуру для прийому платіжних карт.

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то вони вважаються батьківщиною «електронних

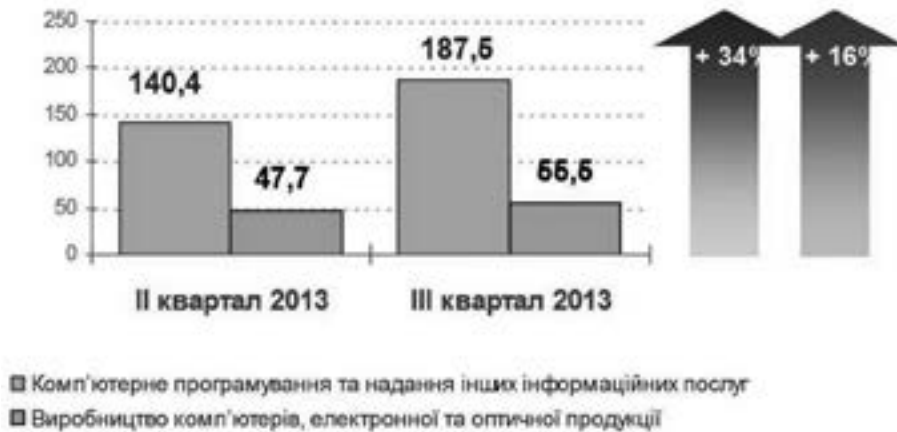

Рис. 2. Обсяг капітальних інвестицій у комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг

Джерело: Звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації [7]

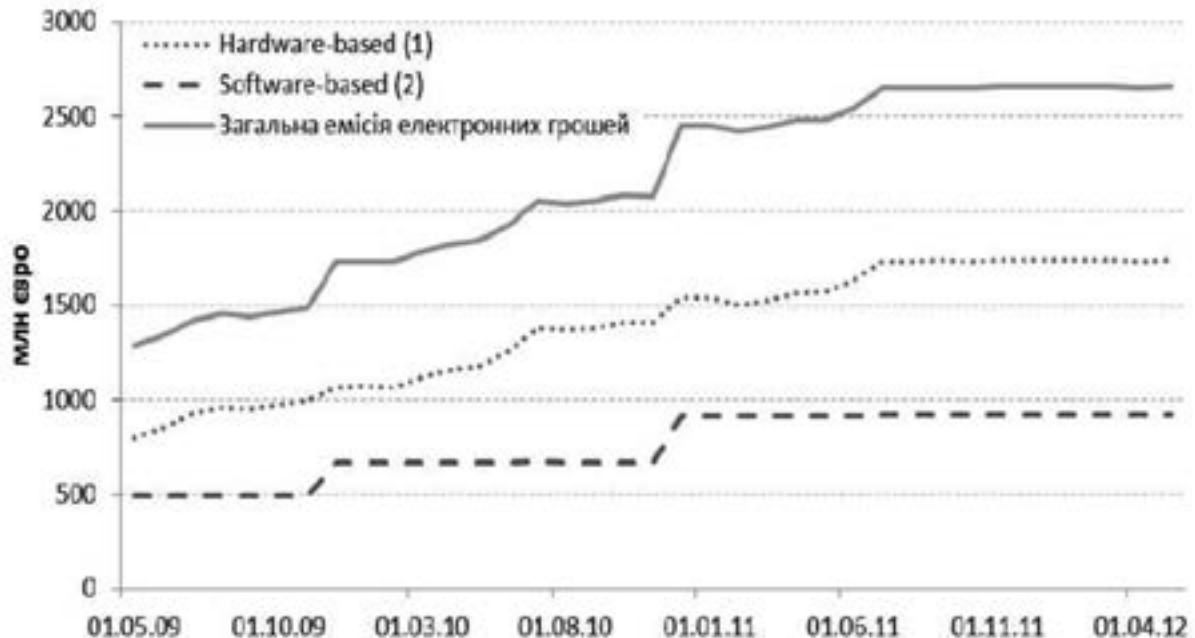

Рис. 3. Обсяг електронних грошей, деномінованих у євро (Єврозона), за типами електронних грошей (травень 2009 – травень 2012 рр.)

Джерело: аналітичний звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій «Електронні гроші в Україні» [4]

грошей». Саму ідею на початку 1990-х років започаткував вчений-криптограф Давід Чаум, після чого ціла низка ентузіастів та інституцій у розвинених країнах почала реалізовувати ідеї щодо створення систем електронних грошей.

У сегменті онлайн-розрахунків найбільшим небанківським провайдером у США є система PayPal. Сьогодні система PayPal є глобальною електронною платіжною системою, що дозволяє фізичним та юридичним особам, які мають e-mail адресу, здійснювати миттєві розрахунки та перекази у 190 країнах світу. Ця система має близько 110 млн. відкритих рахунків користувачів та дозволяє використовувати електронні гроші для розрахунків. Упродовж 2011 року компанія обробила платежів на суму близько 118 млрд. доларів США. Широкого вжитку система PayPal набула, починаючи з кінця 90-х років, коли вона стала провідною платіжною системою для обслуговування транзакцій на он-лайн аукціоні eBay. Пізніше, у 2002 році, корпорація eBay поглинула компанію PayPal, і сьогодні більше 50% угод на аукціоні eBay здійснюється саме за допомогою цієї платіжної системи. [4].

Окрім позитивної ролі ІКТ у розвитку фінансового сектора, інновації сприяють самостійному зростанню фінансового капіталу,

минаючи сферу виробництва через офшорні зони, шляхом залучення у фінансові спекуляції коштів соціальних фондів, а також широке поширення похідних фінансових інструментів. Так, щоденний обсяг операцій на світовому валютному ринку зріс з 1 млрд. дол. США у 1970-х рр. до 4-5 трлн. дол. США на даний час, тобто 4500 раз приблизно за 40 років, при цьому обсяг торгівлі товарами і послугами зріс лише на 50%, а середнє щорічне зростання світового валового виробництва демонструє показник не більше 5 %. (рис.4, табл. 1)

Табл.1. Середнє значення темпів приросту світового ВВП, в цілому, %

Рік	Приріст ВВП, %	Рік	Приріст ВВП, %
2003	3.8	2009	-0.8
2004	4.9	2010	5.1
2005	4.7	2011	3.7
2006	5.3	2012	3,2
2007	5.2	2013	2,7
2008	3.1	2014	3,6*

* за прогнозом Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)

Джерело: встановлено за даними Федеральної служби державної статистики РФ [8].

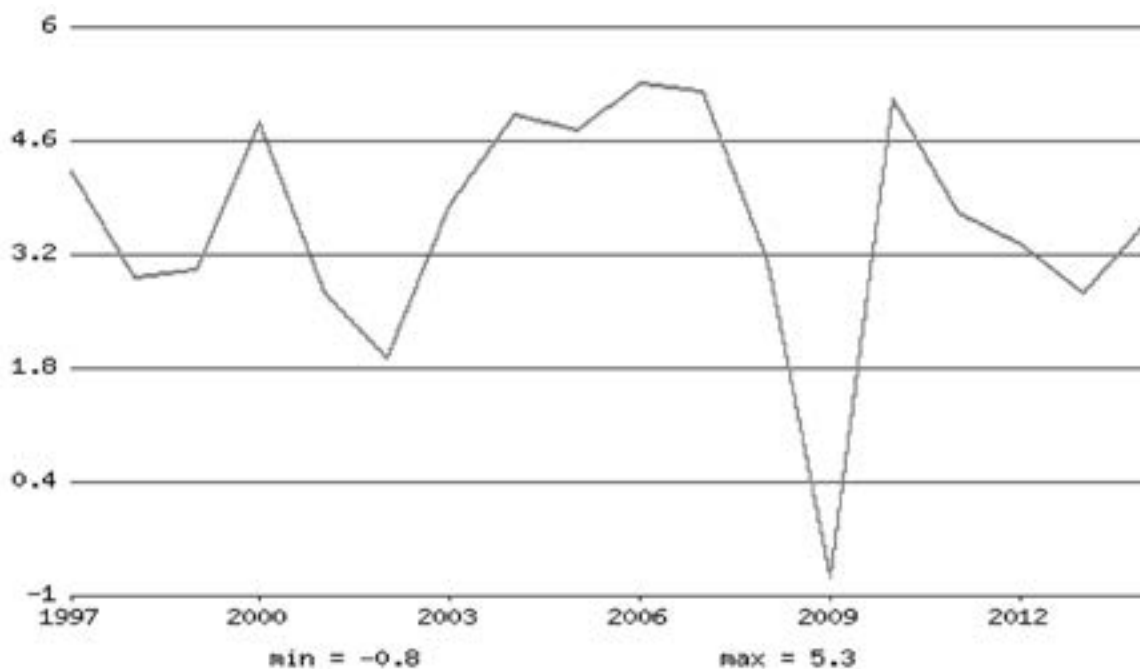

Рис. 4. Темпи приросту світового валового виробництва в цілому, %

Джерело: встановлено за даними Федеральної служби державної статистики РФ [8]

Табл.2. Офіційні резерви (у конвертованій іноземній валюті) (SDR, млн.)

	2011	2012	2013 Q1	2013 Q2	2013 Кві	2013 Тра	2013 Чер
Світ	6 646,503	7 125,339	7 402,672	7 402,437	7 465,578	7 477,003	7 402,437
Розвинуті економіки	2 213,707	2 401,485	2 451,489	2 437,559	2 453,197	2 458,280	2 437,559
Країни, що розвиваються	4 432,796	4 723,854	4 951,182	4 964,877	5 012,381	5 018,723	4 964,877
Азія	2 602,138	2 698,238	2 849,774	2 862,506	2 892,978	2 894,297	2 862,506
Європа	548,909	583,468	595,982	592,035	606,557	600,054	592,035
Близький схід і Пн. Африка	698,090	809,403	850,280	862,283	854,561	868,747	862,283
Західна півкуля	463,203	499,935	520,543	514,685	522,555	519,822	514,685

Джерело: International Financial Statistics (IFS), IMF Data warehouse on: 9/16/2013. [9]

Окрім того, світові офіційні резерви станом на червень 2013 року оцінюються 7,4 трлн. Нижче подано інформацію про офіційні резерви в конвертованій іноземній валюті основних груп країн (табл. 2).

А це означає, що майже всі наявні світові резерви обертаються на валютних ринках за один день! Як відомо, першочерговим завданням валютних ринків є обслуговування зовнішньо-торгівельних операцій, проте обсяги торгівлі реальними товарами згідно з даними СОТ хоча і зросли за останній рік

приблизно на 3,5%, проте не дотягують до цифри 4-5 трлн. доларів США в день [10]. Звідси висновок, що світові фінанси функціонують задля отримання спекулятивного прибутку. Нижче подано графік, який демонструє постійне збільшення спекулятивних операцій на одному з найрозвинутіших валютних ринків Forex.

Таким чином, відбувається фінансализація світової економіки, тобто капіталізація фіктивного капіталу, що являють собою фіктивні знаки вартості, позбавлених

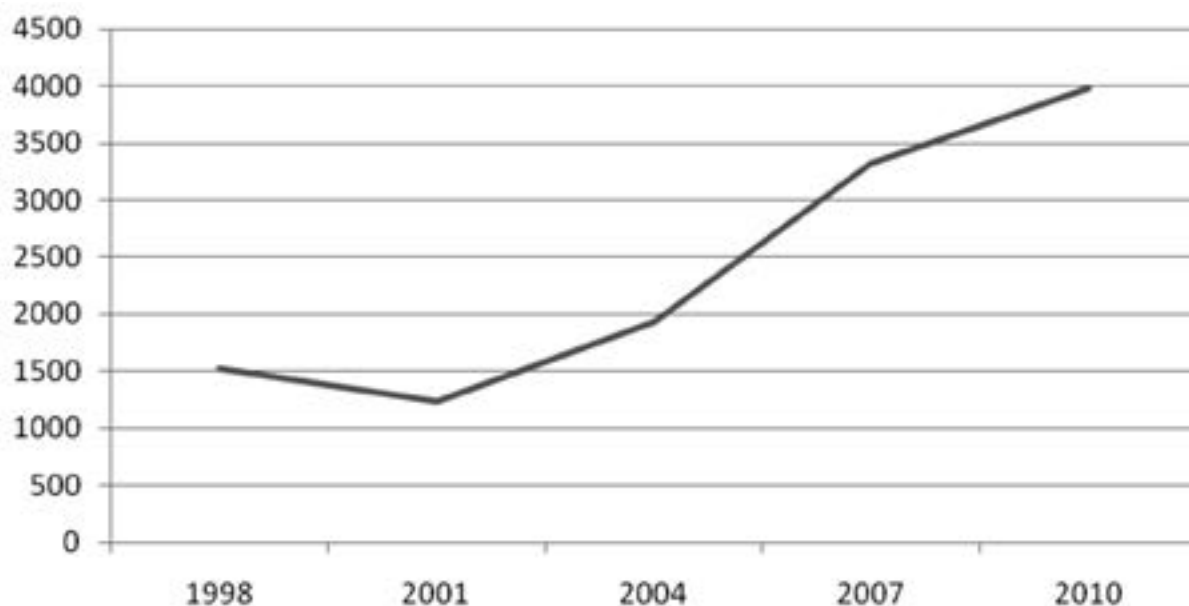

Рис. 5. Сукупний об'єм спекулятивних операцій на ринку Forex (Foreign exchange market) (млрд. дол. США)

Джерело: встановлено за даними Крюкової В.В. [11, с. 170].

будь-якого реального економічного базису.

З теорії грошового обігу відомо, що об'єм необхідних знаків вартості для обслуговування економіки залежить від необхідної суми грошових знаків для реалізації товарних цін, суми платежів, що приходиться на той же період, платежів, що взаємно погашаються, і швидкості обороту грошової одиниці. Такі вимоги до грошово-кредитної системи висуваються реальною економікою. Проте необхідно констатувати, що у конкурентній боротьбі за капітал, провідні позиції займає віртуалізований фінансовий ринок.

Фіктивний капітал – капітал у формі цінних паперів (акціях, облігаціях і ін.), що дає право їх власникам регулярно привласнювати частину доданої вартості у вигляді дивіденду або відсотка.

Фіктивний капітал, на відміну від реального не представляє ніяких матеріально-речових або духовних цінностей. Фіктивний капітал не функціонує безпосередньо у виробничому процесі і спотворює реальні економічні відносини, створює ілюзію, ніби цінні папери утворюють дійсний капітал і приносять дохід поза зв'язком з відтворенням. Такий капітал сам по собі не створює дохід, прибуток, а лише сприяє перерозподілу доходу.

Поняття фіктивний капітал було сформульовано німецьким економістом К.Марксом (1818–1883) у ході аналізу позичкового капіталу як перетвореної форми грошового капіталу, поява якого пов'язана з відокремленням капіталу-власності від капіталу-функції.

Виникнення фіктивного капіталу обумовлено розвитком кредитної системи та фінансового посередництва як самостійної сфери діяльності. На відміну від позичкового капіталу, формою руху якого є кредит, фіктивний капітал представляє собою використання кредиту як капіталу.

К. Маркс виділяв кілька форм фіктивного капіталу:

У першу чергу, це емітовані банками кредитні знаряддя обігу – банківський вексель і банкноти, не забезпечені золотом. Видаючи кредит за допомогою випуску в обіг «кредитних знаків», не забезпечених жодними реальними цінностями, банки перетворюють їх на «капітал, що приносить від-

сотки». У тій частині, у якій банківський капітал утворюється шляхом кредитної емісії, він є фіктивним.

Інша форма фіктивного капіталу – «капітал державного боргу», представлений облігаціями державної позики, які приносять їх власникам певний дохід, хоча сума грошей, відданих державі в позику, не тільки не функціонує як реальний капітал, але може бути вже давно витраченою [12].

У процесі фінансіалізації світового господарства та посилення кризових явищ світової фінансової системи похідні фінансові інструменти як особлива форма генерування та перерозподілу фіктивного капіталу відіграють пріоритетну, але неоднозначну роль.

В основі дослідження розриву форм фіктивного капіталу від реального лежить гіпотеза розділення фінансового і реального секторів економіки (decoupling hypothesis), за якою існує 5 основних блоків причин такої відособленості: реальний базис, технічні інновації, інституціоналізація, фінансова нерівновага та дерегулювання.

Сьогодні з переходом на постіндустріальну фазу розвитку суспільства з переважанням інформаційних і фінансових технологій до цих форм беззаперечно варто додати цінні папери та всю сукупність похідних фінансових інструментів. Виходячи з того, що цінні папери є титулами прав власності на реальні активи, вони формують фіктивний капітал першого порядку. ПФІ взагалі є титулами майбутнього капіталу, і досить часто названі цінні папери є базовими активами для них (ф'ючерси на акції) – відповідно ПФІ є фіктивним капіталом II порядку.

У межах ознаки самовідтворення фіктивний капітал є самодостатньою системою, має замкнутий цикл обігу і відтворення [13, с.183].

Аналіз динаміки зростання фіктивного капіталу у світовому господарстві свідчить, що спостерігається значне випередження обсягів фіктивного капіталу, втіленого у фондові цінності – капіталізація фондових ринків і біржові та позабіржові ПФІ – перед обсягами капіталу реального сектору економіки (світового ВВП).

Нижче подано графічне вираження капіталізації нової віртуальної валюти біткоїн

Рис.6. Капіталізація bitcoin (серпень-листопад 2013 р.)

Джерело: котирування bitcoin/dollar на Fogex [15].

(bitcoin). Так, на початку 2013 р. за bitcoin давали 10 дол. США. 10 листопада 2013 р. його вартість складала уже 400 доларів США, а через тиждень – 500 доларів США, тобто відбулось 50-ти кратне зростання номінальної вартості! Задумайтеся – 5000% за рік. А з початку зародження bitcoin (5 років тому) зростання в процентному співвідношенні становило десяті відсотка [14]. Таким чином, капіталізація на сьогоднішній день вже підбирається до позначки 6 мільярдів доларів США!!!

Відбувається чергове «надуття» фінансового пузиря, що є характерним для економіки кіберпростору. Негативним є те, що інформаційно-комунікаційні системи служать платформою розвитку цих явищ. Інформаційно-комунікаційні технології модернізували не лише форму платіжних засобів, але й їх природу, наголошуючи на інформаційній складовій боргових зобов'язань.

Таким чином, констатуємо, що ІКТ є катализатором якісного перетворення світового валютного порядку. І не виключено, що на їх базі може відбутися інтеграція національних валютних систем у кіберпросторі,

що зможе вирішити питання нової світової валюти розрахунків.

Висновки

Інформаційно-комунікаційні технології виступають фактором перетворення світової валютно-фінансової системи. ІКТ ще більше наголошують на дестафації валютно-фінансової системи, підкреслюючи фудіціарність грошей. Модернізаційні перетворення викривають себе у стрімкому розвитку електронних платіжних систем, електронних розрахункових одиниць, а також переходом економіки у кіберпростір.

Вагомою проблемою є те, що на шляху модернізаційних перетворень фінансового сектору відбувається капіталізація фіктивного капіталу. А фіктивний капітал, як нічим не підтвержені знаки вартості, створює оману економічного зростання і дестабілізує економіку.

З огляду на віртуалізацію фінансового простору гроші потрібно розглядати крізь призму їх кредитно-інформаційної природи. Знаки вартості, номіновані у кіберпросторі, можуть стимулювати економічне зростання та розвиток електронної економіки, а можуть і ще більше спотворювати фінансовий сектор.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню ролі інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку світової валютно-фінансової системи. Ключовою тенденцією сучасного світу є інформатизація, і як наслідок перехід економіки у нову сферу функціонування – кіберпростір.

У статті проаналізовано сучасний стан ІТ, рівень розвиненості електронних платіжних систем а також наслідків, до яких призводить віртуалізація економічних реалій.

SUMMARY

The article investigates the role of Information Communication Technology in the global financial system. The key trend of the modern world is informatization and in result – the transition of the economy into a new sphere of functioning – cyberspace.

The article analyzes current state of IT, the level of development of electronic payment systems, as well as the consequences that brings virtualization of economic realities.

Література:

1. Морозов А.С., Гурський В.В. Вплив електронних грошей на характер особистого споживання. // Економічний часопис XXI 11-12, 2012. – С.82-85

2. Швайка М.А. Запровадження світової резервної валюти як фактор посткризової стабілізації світових фінансів (світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання) / М.А. Швайка // Європейські перспективи № 2 ч.2, 2011. – С. 5-12.

3. Про електронні гроші в Україні: Постанова Правління НБУ від 25 червня 2008 року №178 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z068808>

4. Аналітичний звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій «Електронні гроші в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2012/3_Electronic_Money/E-money_report_APPROVED_2012-10-02_RED2.pdf]

5. Електронна енциклопедія Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Еквaер>

6. Україна посідає 68 місце в рейтингу ІКТ. Прес-служба КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukrainna_posidaє__68_mistse_v_reytingu_ikt_1871948

7. Звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nkrzi.gov.ua/uk/1360082595/1360173216/?print>

8. Федеральная служба державної статистики РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.creport.ru/graph/gdpworld.htm>

9. International Financial Statistics (IFS), IMF Data warehouse on: 9/16/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary-data.imf.org/DataReport.aspx?c=1449324&d=33061&e=169393>

10. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/news_e/news13_e/trdev_19jul13_e.htm

11. Крюкова В. В. Анализ динамики развития валютного рынка Forex [Текст] / - В. В. Крюкова, А. А. Шутикова // Актуальные вопросы экономики и управления: материалы междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2011 г.).Т. I. — М.: РИОР, 2011. — С. 169-172.

12. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / Ред. Ф. Энгельс. – М.: Изд-во полит. литературы, 1986. – Т. 3. Кн. 3: Процесс капиталистического производства, взятый в целом. – Ч. 2. – 1080 с.

13. Бурденко І.М., Макаренко І.О. Похідні фінансові інструменти як форма фіктивного капіталу // Актуальні проблеми економіки. – №11((113)), – 2010. – С.181-188.

14. Дрозд А. Биткоин 500\$. Пузырь мирового масштаба, глобальная валюта или развлечение миллионов фриков? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smartlab.ru/blog/151299.php>

15. Котирування валют Forex online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finmonitor.com.ua/forex.php>